

Олександр Лопатюк
(Чернівці)

СУБ'ЄКТИВНИЙ ОЦІННО-ПРАГМАТИЧНИЙ КОМПОНЕНТ ІРРЕАЛЬНИХ УМОВНИХ КОНСТРУКЦІЙ (на матеріалі сучасної німецької мови)

Досліджено суб'єктивний оцінно-прагматичний компонент ірреальних умовних конструкцій із дієсловом у формі кон'юнктива II, що виражають значення „ірреальна умова”. Встановлено його роль у правильності інтерпретації висловлення адресатом.
Ключові слова: оцінна прагматична пресупозиція, ірреальні умовні конструкції, антецедент, консеквент, інференція.

Исследуется субъективный оценочно-прагматический компонент ирреальных условных конструкций с глаголом в форме конъюнктива II. Установлена его роль в правильности интерпретации высказывания адресатом.
Ключевые слова: оценочная прагматическая пресуппозиция, ирреальные условные конструкции, антецедент, консеквент, инференция.

The present paper is dedicated to investigating the subjective evaluative pragmatic component of constructions of unreal condition. Its role in the addressee's accurate interpretation of an utterance has been established.

Key words: pragmatic presupposition of evaluation, constructions of unreal condition, antecedent, consequent, inference.

Метою статті є встановлення та опис суб'єктивного оцінного компонента, який міститься в консеквенті ірреальних умовних конструкцій німецької мови, а також визначення його ролі у формуванні значення висловлення. **Актуальність** роботи зумовлена значним зростанням інтересу сучасної лінгвістики до людини як носія суб'єктно-об'єктних відносин у процесі вербальної комунікації. **Новизна** роботи полягає у виявленні феномену оцінної прагматичної пресупозиції та її ролі в правильності інтерпретації висловлення адресатом. **Матеріалом** дослідження слугував корпус із 2 202 діалогових текстових фрагментів, у яких зафіксовано досліджувані синтаксичні конструкції. Цей корпус отримано методом суцільної вибірки з текстів 44 творів сучасної німецької художньої

літератури (Г. Гайнріх, Т. Грубе, Г. Доутіне, А. Класен, Р. Крафт та ін.) загальним обсягом 14 728 сторінок.

У результаті аналізу текстів художньої літератури було виявлено властивість ірреальних умовних конструкцій приєднувати компонент змісту, який виражає ставлення мовця до свого повідомлення. Ця сема міститься в консеквенті ірреального умовного висловлення і характеризується тим, що займає крайні положення на оцінній шкалі, виражаючи при цьому позитивне або негативне ставлення адресата до описаної ситуації. Такий компонент змісту висловлення визначаємо як „оцінну прагматичну пресупозицію” (ОПП).

Носієм ОПП є сама форма ірреальної умовної конструкції. Факт вживання таких конструкцій у комунікативних ситуаціях, де можлива його заміна на інші, більш прості за формою висловлення, зі збереженням пропозиціонального змісту, зумовлює пошук і декодування ОПП слухачем для розуміння імплікованих в ньому мовцем модальних значень. Інтерпретуючи ірреальну умову, слухач виходить із презумпції, що вона замінює в даному контексті простіший за формою і змістом вираз.

У досліджуваному корпусі зафіксовано випадки вживання ірреальних умовних конструкцій з експліцитним вираженням у консеквенті оцінки мовцем подій, описаних у наслідковій частині:

(1) „*Es wäre schön, wenn Sie dann den gleichen Eifer zeigten wie heute. Andernfalls dürfen Sie auf mich rechnen, Herr Hauptmann*“ [1, с. 507] – автор надає подіям позитивної оцінки. Описана в антецеденті ситуація змальовує бажаний стан справ.

(2) „*Ich glaube*“, *sagte sie matt*, „*es wäre falsch, mit ihm direkt darüber zu sprechen. Alles, was seine Familie betrifft – Sie verstehen, ist für uns tabu – aber es gibt einen anderen Weg*“ [2, с. 195] – констатуємо негативне ставлення автора висловлення до можливої події.

Приклади (1) і (2) ірреальних умовних конструкцій з експліцитною оцінкою автора висловлення виступають семантично прототипічними по відношенню до тих умовних конструкцій, в яких оцінка представлена у вигляді пресупозиції. У семантично непрототипічних конструкціях експліцитна оцінка випущена, оскільки вона переобтяжує висловлення, дублюючи інформацію, яку слухач повинен інферувати сам:

(3) „*Hab' mich bis unter die Zähne bewaffnet, und wär' was passiert, ich hätt' mich in der Panik vermutlich selber erschossen*” [5, с. 449]. Герой змальовує почуття страху, яке охопило його, незважаючи на повну озброєність. Оцінка автором висловлення гіпотетично можливої події, яка могла відбутись в минулому (*sich erschießen*), носить негативний характер.

(4) „*Natürlich*“, *ihr Mann fuhr sie schroff an*, „*da zeigt sich mal wieder deine politische Naivität. Wie oft habe ich dir schon erzählt, daß die in der Nacht kommen. Wäre es nach dir gegangen, säßen wir längst in Sibirien*“ [4, с. 189]. Чоловік дорікає дружині, звинувачуючи її у нездатності мислити тверезо, що могло призвести до небажаних наслідків. Автор висловлення негативно оцінює можливу подію (*in Sibirien sitzen*), описану в наслідковій частині ірреального умовного речення.

Проаналізуємо процес формування прагматичної мети висловлення за допомогою схематично алгоритму:

(5) „*Ohne Hitler wäre ein jüdischer Staat der Wunschtraum eines idealistischen Häufchens geblieben. Adolf Hitler hat den Staat Israel erzwungen, er ist der Geburtshelfer des Judenstaates*“ [6, с. 124-125].

1. З метою визначення ставлення автора висловлення до ситуації, що відображає реальний стан справ і є антиситуацією до описаної в консеквенті умовного висловлення події, розглянемо контекстуальні та екстралінгвальні чинники. З контексту відомо, що учасники діалогу – люди єврейської національності. Загальновідомий факт позитивного ставлення світової єврейської діаспори до створення держави Ізраїль після Другої світової війни. Таким чином, констатуємо позитивне ставлення героя до ситуації, описаної в консеквенті.

2. Ситуація, описана в наслідковій частині, протилежна до реально існуючої, відтак робимо висновок про негативне ставлення до неї автора висловлення.

3. Умова, за якої могли б настати уявні небажані події, також сприймається як негативна, а ситуація, зображена в ній (відсутність історичної постаті Гітлера), – як небажана.

4. Визначаємо іллокутивне спрямування висловлення: тип мовленнєвого акту – „Assertive“, іллокутивне поле – „Behauptungen“, тип мовленнєвої дії – „Behaupten“ [7, с. 149-159].

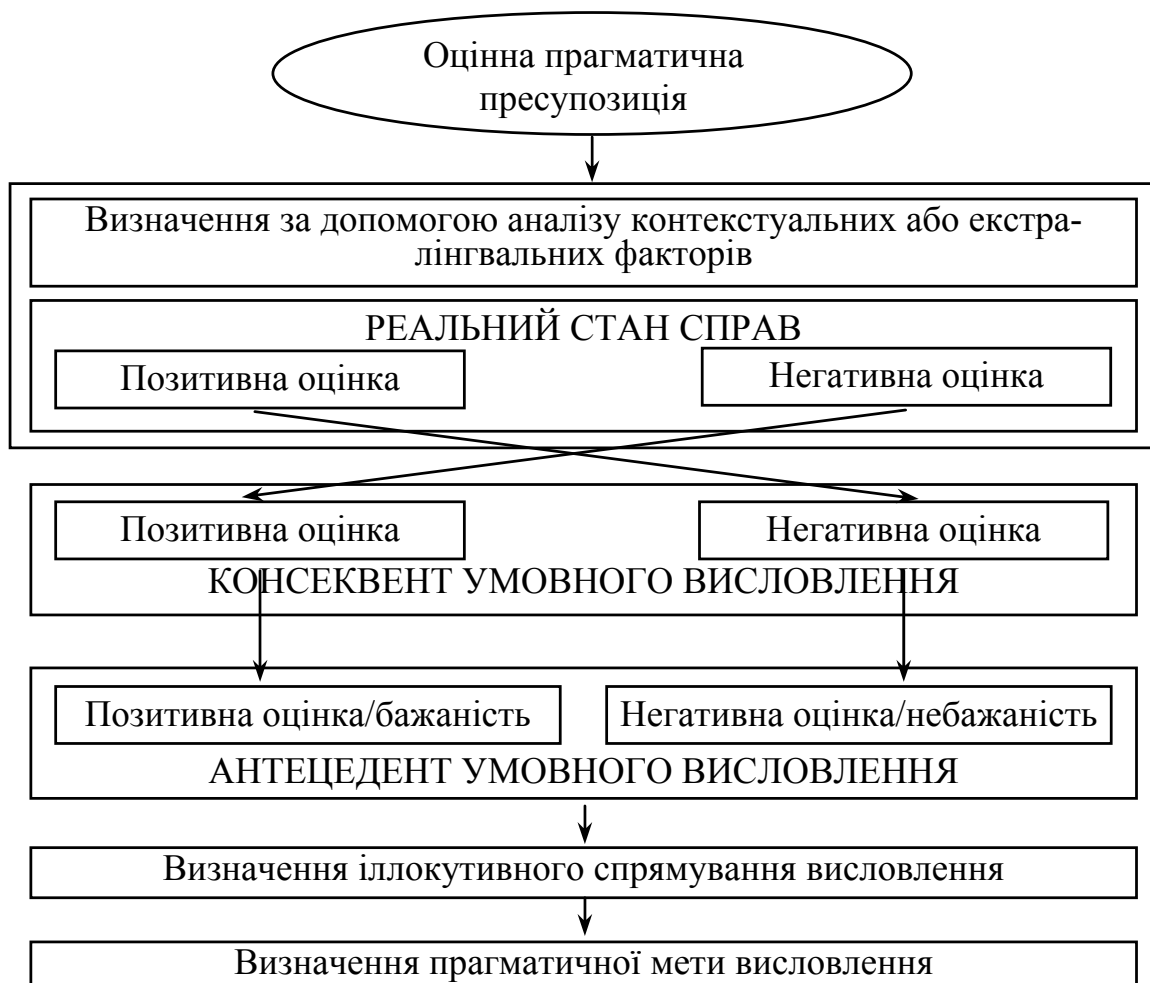

Рис. 1. Схе́ма формування значення ірреальної умовної конструкції на основі ОПП

5. Метою автора висловлення можна вважати виведення співрозмовником висновку щодо розгляду дій Гітлера як позитивного чинника в процесі створення Ізраїлю. Вибір ірреальної умовної конструкції задля досягнення цієї мети пояснюємо так: офіційна сучасна історіографія засуджує дії Гітлера під час Другої світової війни по відношенню до єврейського народу, а заперечення факту геноциду передбачає покарання в ряді країн Європи. Точка зору, що засвідчує позитивний момент діяльності Гітлера в розглянутому аспекті, не загальноприйнята, тому автор висловлення змушений уникати прямої оцінки, знімаючи з себе моральну відповідальність за це твердження. Так, адресант підводить співрозмовника до провокуючого висновку на основі позитивної ОПП, закладеної в консеквенті умовного речення.

Характерною особливістю ОПП є вираження крайніх позитивних або негативних оцінних значень. Цей факт пояснюємо тим, що вживання кон'юнктива в умовному реченні має на меті опис іншої,

протилежної ситуації задля порівняння її з реально існуючою або найбільш ймовірною залежно від часової референції. Факт порівняння двох ситуацій передбачає їхню оцінку. З точки зору прагматичного опису, набута оцінка повинна носити крайній характер, оскільки необхідною умовою вживання ірреальної умовної конструкції є наявність, із погляду автора висловлення свого роду конфлікту між існуючою та гіпотетичною ситуаціями. У випадку відсутності такого конфлікту автор ужив би простішу форму, яка відображає існуючі реалії, об'єктивно описує об'єктивний стан речей і не містить додаткових модальних значень. Крім того, з огляду на природу ОПП, вони не носять експліцитного характеру і тому потребують інференції значення адресатом висловлення. Крайні значення, яких набуває ОПП на оцінній шкалі, мають властивість усувати неоднозначність, допомагаючи правильній інтерпретації висловлювання. Особливо чітко конфлікт ситуацій (випадки, коли, з точки зору автора, висловлювання фактичний стан речей не відповідає бажаному) можна простежити там, де ініціатором репліки є автор. Закладена в консеквенті умовного висловлення ОПП набуває характерної крайньої, часто емоційної, оцінки автора: (6) „*Ist es nicht schrecklich? Den ersten Elch, den ich in meinem Leben in natura sehe, fahre ich gleich tot. Ohne mich würde er jetzt noch leben. Ich bringe allein immer nur Unglück*“, *schluchzte sie erschüttert* [3, с. 211] – героїня твору висловлює жаль з приводу того, що вона стала причиною смерті тварини, картаючи себе за не обачність. Авторка висловлення дає негативну емоційну оцінку скоєному вчинку. Свідченням цього є контекстуальне оточення ірреальної умовної конструкції, консеквент якої містить негативну ОПП – фактичний стан справ (*Der Elch wurde totgefahren*) авторка розглядає як небажаний. Можлива заміна досліджуваної ірреальної умовної конструкції на каузальну, що виражає ту саму пропозицію, призвела б до невизначеності мотивації фактичного акту, усунення його причини, а відтак і мети висловлення. Така пропозиція не розкриває наміри мовця і в цьому контексті може розглядатись як аномальна.

Формальні показники вираження ірреальної умови не є визначальними для присвоєння автором висловлення значення ОПП й, відповідно, для його визначення адресатом. Так, ОПП ірреальних умовних конструкцій, що належать до непрототипічних умовних конструкцій з експлікацією умовного значення за допомогою обставини способу дії, в залежності від контексту може набувати як негативного (приклад (6)),

так і позитивного значення, наприклад: (7) „*Danke, gleichfalls, so sagt man doch? Ohne Sie hätte ich den Wagen stehen lassen und laufen müssen*“ [3, с. 141] – героїня твору висловлює вдячність співрозмовнику за те, що він підвіз її на своєму автомобілі. Відповідно до часового плану консеквента експлікована обставиною умова належить до минулого часу і виражає задоволення мовцем реально існуючою ситуацією. Оцінку ситуації як бажану надає порівняння зі змальованою в наслідковій частині антиситуацією, що містить негативну ОПП. Отже, реально існуючий стан справ експлікує позитивну оцінку мовця.

Ірреальні умовні конструкції належать до мовних об'єктів, функціонування яких значною мірою контекстуально обумовлене, а характерною особливістю виступає здатність містити у собі суб'єктивний оцінний компонент, який формує мовець у момент творення висловлення. Цей компонент – оцінна прагматична пресупозиція – є свого роду ключем, за допомогою якого адресат має можливість правильно інтерпретувати висловлення, зробивши заплановані адресантом висновки. Визначення значення ОПП базується на знанні обома учасниками мовленнєвого акту екстралінгвальних даних, а сам процес визначення полегшується через набуття ОПП лише крайніх, часто емоційних, оцінок автора висловлення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Bieler M. Der Mädchenkrieg / Manfred Bieler. – Hamburg : Hoffmann und Campe Verlag, 1975. – 591 S.
2. Böll H. Ansichten eines Clowns / Heinrich Böll. – München : Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH „and“ Co. KG, 1997. – 282 S.
3. Cormann M. Die Männerfängerin / Marte Cormann. – München : Wilhelm Heyne Verlag, 2001. – 300 S.
4. Meyer-Scharffenberg F. Die Jahre mit Per / Fritz Meyer-Scharffenberg. – Berlin : Buchverlag der Morgen, 1973. – 407 S.
5. Schrobsdorff A. Die kurze Stunde zwischen Tag und Nacht / Angelika Schrobsdorff. – München : Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, 1978. – 509 S.
6. Seligmann R. Der Musterjude / R. Seligmann. – München : Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH „and“ Co. KG, 2002. – 393 S.
7. Wagner R. K. Pragmatik der deutschen Sprache / Klaus R. Wagner. – Frankfurt am Main ; Berlin ; Bern ; Bruxelles ; New York ; Oxford ; Wien : Lang, 2001. – 495 S.